

6. ПОШУКИ ОБДАРОВАНОСТІ

Ніна Федорівна Федорова,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу моніторингу
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

ВІД ОБДАРОВАНОСТІ ДО ТАЛАНТУ ОСОБИСТОСТІ: ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ ГОВАРДА ГАРДНЕРА

Автор статті аналізує научні дослідження видатного американського психолога сучасності Говарда Гарднера, який описує результати проведених експериментів щодо видів одареності людини і дає їм своє бачення.

Ключевые слова: одаренность, талант, гениальность, одаренные дети, потенциал.

The author of the article analyzes the scientific research of an outstanding contemporary American psychologist Howard Gardner, which describes the results of experiments that were conducted on the types of gifted individuals and gives them their vision.

Key words: giftedness, talent, genius, gifted children, the potential.

Будь-який відомий історії геній в тій чи іншій галузі науки, в певний момент вибирав для себе тернистий шлях самосвіти і навчання у зацікавленій проблемі і безперервно працював для її реалізації. Разом з тим, зустрічаються спеціалісти, які категорично заявляють, про те, що людиною керує її власний генетичний набір, тобто, з чим людини народилася, з тим і живе. Цьому свідчать близнюки, розлучені в дитинстві, що живуть в різних умовах.

Таким чином, в оцінці інтелекту важливими є дві сторони: 1) спадок (у хлопчиків інтелект задається материнськими генами, у дівчаток материнськими і батьківськими порівну); 2) умови середовища, в яких знаходиться дитина [4].

Світове співтовариство прагне сьогодні створити систему освіти, що відповідала б викликам часу, потребам особистості та суспільства. Тому кожна країна прогнозує нові умови і віднаходить інноваційні моделі освітнього розвитку [1]. Не стоїть остеронь цих процесів і Україна. Вона визначила одним з головних пріоритетів розвитку освіти забезпечення належних умов для розкриття здібностей і талантів в обдарованих дітях та молоді, яка є майбутнім нашої країни і запорукою її процвітання.

Надія країни на тих, хто прийде після нас, і ті, кому сьогодні роки десять-одиннадцять. Від них буде

залежати майбутнє нашої країни. Тому сьогодні особливо актуальним є моніторинг потенціалу молоді, в тому числі, обдарованої.

У науковій і популярній літературі переважно розглядається проблема обдарованих дітей та молоді. У нашому журналі наукові співробітники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, докторанти, вчителі-практики намагаються висловити свої думки з приводу поняття «обдарованість». Ми погоджуємося з багатьма авторами, що *обдаровані діти* – це діти, які мають високий рівень здібностей, загальних або спеціальних, наприклад, до: музики, малювання, хореографії, рідній та іноземним мовам, літературі, математиці, суспільним наукам та техніці.

Вважається, що дитячу обдарованість пізнають за певних рівних умов. Прийнято також вважати, що обдарованість найперше виявляється у музиці, художньому мистецтві, а в галузях науки – це математика.

Радянський генетик і психолог В.П. Єфремов наблизив суспільство до обдарованості, бо вперше сформулював орієнтири, що дали можливість виявити: 1) зародження потенційного генія – генетичний аспект; 2) розвиток і становлення – біосоціальна сфера; 3) реалізація, впровадження виявленого таланту – соціальна проблема. Він, аналізуючи геніїв з V ст. до нашої ери і середини XX ст. дійшов висновку, що генії

майже завжди з'являлися спалахами, групами, саме в періоди, коли створювалися сприятливі можливості розвитку цивілізації [2].

Зародження потенційних геніїв і талантів виходить з реалізації сприятливих умов в певних історичних періодах життя людства і визначається цифрою порядку 1:2000 – 1:10000. Генії народжуються і реалізуються порядку 1:1000000, а приблизно сотні на 1000 000 000 жителів у цивілізованих країнах таких, як: Японія, США, Канада, Австралія та країнах Західної Європи.

Генетично першим поясненням природи індивідуальних відмінностей було їх «неземне», божественне походження. Геній (видатна людина), на думку древніх – щасливий божий обранець. Він посланий Богом на землю для того, щоб подолати буденні уявлення і силою духу осяяти людству шлях до вдосконалення і величі [2]. З цього приводу характерним є висловлювання Платона: «не від мистецтва і знання, а за божим визначенням». З давніх давен майже до XIX ст. (А. Баумгартен, Г. Гегель, І. Кант та ін.) у наукових трактатах стверджували термін «геній» (від лат. *genius* – дух). Пізніше їх почали називати «суб'єктом творчої діяльності».

Поняття «талант» почало використовуватися, практично, одночасно з поняттям «геній», але на відміну від другого. Перше має менш благородне походження. Словом талант (грец. походження – *talation*) іменувалася велика міра золота [там же]. Важливою особливістю уявлення про геніїв з давніх часів до XIX ст. є те, що наука дотримувалася того, що геніальність може проявлятися тільки в мистецтві. Це ми читаємо у працях Арістотеля, де говориться про зв'язок художньої творчості з інтелектуальною, пізнавальною діяльністю. Він вводить поняття «споглядальна діяльність розуму», що обіймає поняття наукової і художньої творчості. Особливу зацікавленість виявляє диференціювання та ранжування Арістотелем видів людської діяльності, що потребує геніальності. «Споглядальна діяльність розуму» (наукова і художня) стоїть, на його думку, вище будь-якої іншої, тому, що зрідні божественній [там же].

Який би період розвитку людства ми не розглядали б, бачимо, що змінювалися погляди, але уявлення про талант та обдарованість завжди пов'язували з «душею».

Давньогрецький філософ Демокріт (460–370 рр. до н. е.) віддавав перевагу почуттєвому пізнанню. В етиці він виходив з індивідуалістичного принципу. Для нього головним є «досягнення доброї думки», кращим стимулятором буде той, хто використовує збуджуючу і впевнену промову, ніж той, хто добирає закони і насили. Він також вважав, що душа – це матеріальна речовина, що складається з атомів вогню, кулеподібних, легких і рухливих. Демокріт намагався пояснити це фізичними і механічними причинами. Його матеріалізм носив найвний механістичний характер [там же].

Набагато пізніше уявлення про душу розкрив Арістотель (384–322 рр. до н. е.). Він написав трактат

«Про душу», де описав концепцію неподільності душі та тіла. Арістотель пропонує розглядати прояви душі, як психіки, через різні способи діяльності, що дають підпиток почуття, рух і розум. Рівність здібностей він подає так: *вегетативний, почуттєвий, розумний*.

Поняття «душа» з розвитком суспільства звужувалося до відображення ідеальних, метафізичних та етичних проблем існування людства. Це було закладено у філософії Платона (427–347 рр. до н. е.). Головним його вченням стали: метафізика, епістемологія, етика, естетика, політика, освіта, філософія, математика. У текстах Платона ми бачимо погляди на душу поряд з тілом і незалежно від нього. Душа, пише Платон, – начало небачене, божественне і вічне. Тіло – начало бачене, земне, перехідне, тлінне. Вчення Платона і Сократа (він був його вчителем) дають відповідь на питання: чи не існує такий «світ ідей», що протистоїть індивідуальній свідомості кожної конкретної людини, існує незалежно від неї і, кожній людині, яка з'являється на світ долучається, набуваючи знання і досягаючи істини? Можемо відповісти: так. Що ж це за світ?:

- *світ духовної культури*, зафіксований в її матеріальних носіях, перш за все, мові, наукових і літературних текстах;

- *абстрактних понять*, в яких відображено загальні властивості і сутності речей;

- *людських цінностей та ідеалів*.

Отже, сьогодні можемо стверджувати, багато речей, що виникають, перетинаються з етичними наслідками вчення про душу видатних античних філософів.

Н. Семиченко у своїй праці «Образование и интеллект» пише, що «інтелект – це тільки ресурс, яким необхідно вміти користуватися і який можемо застосовувати та реалізовувати» [5]. С. Гончаренко в Українському педагогічному енциклопедичному словнику поняттю «інтелект» дає таке визначення: «інтелект від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум» – розумові здібності людини: здатність орієнтуватися у навколишньому середовищі, адекватно його відображати і перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язування завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. Структура інтелекту містить такі психічні процеси, як: сприймання, запам'ятовування, мислення, мовлення тощо» [3].

З точки зору психології Н. Чепелева у педагогічному словнику під редакцією М. Д. Ярмаченка дає таке обґрунтування поняття «інтелект»: «це універсальна здатність, що визначає готовність людини застосовувати знання та досвід, здатність розумно діяти, раціонально мислити й успішно справлятися з життєвими обставинами. Виділяють конкретний або практичний інтелект, що дає змогу успішно розв'язувати повсякденні проблеми, й орієнтуватися в довкіллі та абстрактний або когнітивний інтелект за допомогою якого оперують словами та поняттями» [6].

Американський психолог Говард Гарднер протягом декількох десятиліть вивчав питання людського

інтелекту та його потенціалу, який за сприятливих умов виявляє певну обдарованість.

Досліджуючи відкриття нейробіології, вчені вважають, що у мозку людини виділяються діляночки, що відповідають узагальненню, різним формам пізнання, а також наявність нейронної структури, за допомогою якої можливі різні способи обробки інформації. У сфері психології та нейробіології, відповідно часу сьогодення, у людини визнають наявність декількох видів інтелекту. Г. Гарднер вважає, що кожна інтелектуальна здібність людини повинна передбачати наявність певних умінь для розв'язання проблеми, завдяки цьому вона зможе їх подолати або труднощі з якими зіткнеться.

Людина має володіти навичками для формулювати проблеми і цим закладати основи для набуття нових знань. Одночасно людина має володіти навичками передбачення, асоціації тощо. Спираючись на дослідження психолога Ларрі Гросса, який сформулював п'ять видів інтелекту (лексичний, соціально-жестовий, іконічний, логіко-математичний і музичний) і філософа Пола Херстома, який виділив сім видів інтелекту (математика, фізичні науки, міжособистісне розуміння, релігія, література, мистецтво, мораль, філософія). Г. Гарднер пропонує виділяти види інтелекту, що відповідають біологічним і психологічним вимогам. Він запропонував таку класифікацію інтелекту: *лінгвістичний, музичний, логіко-математичний, просторовий, тілесно-кінестетичний, особистісний* [2].

Розглянемо коротко кожний з них.

Лінгвістичний інтелект. Обдарованій особистості, яка володіє лінгвістичним інтелектом притаманне тонке відчуття до відтінків слова і його смислів. Слова мають чітко передавати емоції та образи, тобто, добре знати і володіти наукою *семантикою*. Така особистість має логічно вибудовувати свою мову.

Володіти *фонологією*, відчувати кожний звук, з яких складається слово. Їх музикальний зв'язок. У. Оден відмічав, що йому «подобається блукати поряд зі словами і слухати, що вони говорять». Майстерно володіти *синтаксисом*, тобто, правилами розташування слів і словотворення. Особистість, яка володіє лінгвістичним інтелектом повинна розбиратися в прагматичних функціях, тобто, правилах, за якими використовують мову. Оскільки досконале володіння мовою грає вирішальну роль у лінгвістичному інтелекті. Тому з великим задоволенням слухаєш Роберта Рождественського, Марину Цветаєву та інших поетів.

Музичний інтелект. Дослідники стверджують, що з талантів, якими володіє людина, першим проявляє себе музичний дар. Різні види музичних обдарувань людство до цього часу не може з'ясувати. Що ж є складовими музичного інтелекту? Вчені дійшли висновку, що ці складові визначаються по-різному, в них є окремі аспекти. Головним з них є *висота* (або мелодія) і *ритм*: звуки, що виходять з певною частотою і згруповані за певною системою. Ритм має особливу значущість в районі пустелі Сахара в Африці, де ритмічне співвідношення може досягати метричної складності.

Наступне значення має *тембр* – характерні особливості звуку. З цих двох елементів – основ музики – виникає питання: «Яку роль у цьому процесі відіграє слух?» Ми розуміємо, що без слухового сприймання не відбулася б ритмічність музики. Роджер Сешонз висловився, що: «... музика – це контрольований рух звуку у часі» [2]. Музика має бути емоційною на сприйняття.

Будь-яка людина на загальному рівні володіє «схемами» або «структурами», що відповідають за музику. Тобто, вона розуміє якою має бути музикальна п'єса тощо. Вона здатна закінчити почату музикальну фразу так, щоб відчувався смисл у музикальному відношенні. Тут, напевно, знадобилася б аналогія з мовою, подібно тому, як роблять при аналізі літературного твору. Можливо у майбутньому дослідники, які займаються музичним даруванням, зможуть застосувати це по відношенню до музичного інтелекту такий електичний підхід.

Особливого значення набуває аспект розвитку музичних обдарувань. Вчені говорять, що дитина у ранньому віці сприймає всі аспекти музики краще, ніж основні характеристики мови – звуками, так, що це нагадує творчий процес [там же]. Різниця між маленькими дітьми в тому, що вони вчать співати, раніше, ніж починають говорити, за винятком дітей з музичною обдарованістю.

Першим розуміння музичних здібностей склалося завдяки Жанні Бамбергер, музиканту і спеціалісту в галузі психології розвитку. Їй вдалося при дослідженні цієї проблеми виділити види розуміння дитиною принципу збереження (інваріантності, сталості), присутнього у музиці. Коли дитина починає отримувати справжню музичну освіту, вона швидко опановує необхідні навички. Такі прояви дослідники вважають тонким генетичним умінням правильно слухати, запам'ятовувати, засвоювати, повторювати музичні послідовності. Таким талантом володів видатний піаніст ХХ ст. Артур Рубінштейн [там же].

Логіко-математичний інтелект. На відміну від лінгвістичних та музичних здібностей, інтелект, який Г. Гарднер назвав логіко-математичним, не залежить від слухо-голосової сфери. Його витoki відносяться до взаємодії зі світом фізичних об'єктів. Тому, що під час такої взаємодії, за розташованістю та класифікацією і при поділі їх на кількості, дитина набуває перші і міцні знання про логіко-математичну сферу.

У процесі розвитку людина переходить від об'єктів до стверджень, дій, до відношення між ними, сенсорно-моторної сфери до чистої абстракції і, нарешті, до вершини логіки та науки. Цей ланцюг складний і довгий, але ніколи не має таємниці. На думку Ж. Піаже, знання, особливо логіко-математичне розуміння, що викликало інтерес, базується на діях людини у цьому світі. Тим самим, вивчаючи думки, необхідно починати з дитинства. Дитина досліджує різні об'єкти: соски, іграшки, чашки тощо, тобто, все, що потрапляє на очі і швидко починає будувати передбачення, як ці об'єкти будуть вести себе в певних

умовах. Та коли ці об'єкти зникають, дитина про них забуває [там же]. Як тільки дитина відчуває, що об'єкти не зникають, вона про них думає, навіть, за їх відсутності. Це є проявом «серіації», тобто, це говорить про те, дитина починає мислити. А це прояв того, що вона розуміє *класи* або *ряди*. На цьому етапі свого життя дитина розуміє вже у *маленьких* кількостях (два, три об'єкти), що пізнає при швидкому огляді.

Від трьох до п'яти років такі здібності, переважно, прояв лінгвістичного інтелекту, не пов'язаного з оцінкою невеликої кількості предметів. До шести-семи років дитина досягає рівня, на якому знаходяться майбутні математики, наприклад Ж. Піаже [там же].

Разом з тим, ці дії, з часом, можна здійснювати в голові, потім вони стають *інтеріоризованими* (перехід із зовнішнього до внутрішнього плану). З цього моменту дитина може не торкатися об'єктів, а

виконувати необхідні порівняння, додавання або ділення в думці і отримувати правильну відповідь.

Перш, ніж перейти на іншу сходинку розвитку інтелекту, необхідно *когнітивне* вдосконалення. Протягом перших років юності, у західному суспільстві дитина оволодіває *формальними* розумовими операціями. Може висунути гіпотези і вивчити наслідки предмета. Виконувати операції за допомогою символів. Ця здібність маніпулювати символами відіграє важливу роль у розділах вищої математики. Для Ж. Піаже логіко-математичне мислення – це клей для з'єднання різних видів пізнання.

Просторовий інтелект. Один зі способів зрозуміти сутність просторового інтелекту – намагатися виконати завдання, спеціально розроблене дослідниками для цього виду інтелекту.

Наприклад (див. рис. 1), виберіть фігури ідентичні заданій.

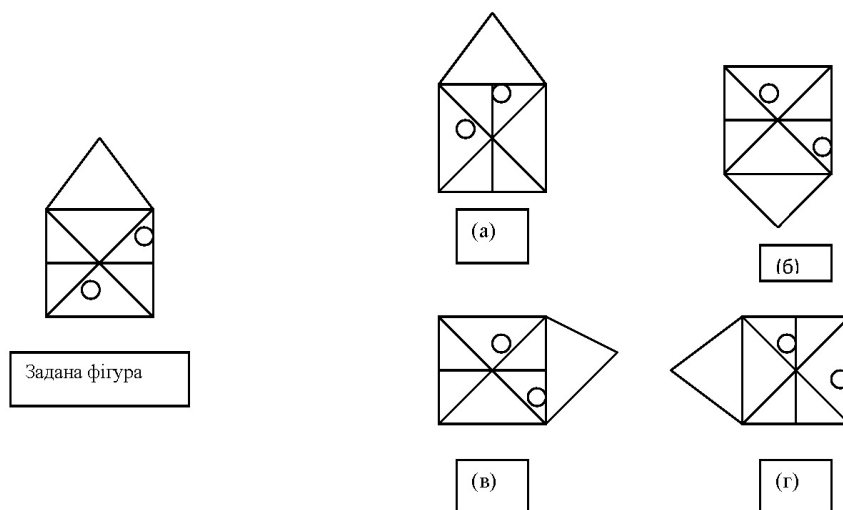

Рис. 1. З чотирьох фігур а, б, в, г виберіть ідентичну заданій

Завдання, пов'язані з просторовими здібностями можна виразити також словесно. Наприклад, візьміть квадратний папір і згорніть його навпіл, потім ще раз навпіл, що отрималося в результаті? Скільки квадратів? Так, кожного разу, ускладнюючи вправи. При цьому необхідно дотримуватися лінгвістичного описання, за допомогою якого можна пояснити теорію відносності А. Ейнштейна.

Головними здібностями для просторового інтелекту є вміння точно сприймати видимий світ, виконувати трансформації та модифікації за першим враженням, а також вміння відтворювати аспекти візуального досвіду, при відсутності відповідного фізичного об'єкта.

Оскільки музичний інтелект складається зі здібностей до сприйняття ритму і висоти, а лінгвістичний – з навичок в сфері синтезу і прагматики, просторовий інтелект є сполученням різних умінь.

Просторовий інтелект базується на декількох, відносно непов'язаних здібностях: уміння пізнавати

один і той же елемент; уміння трансформувати один і той же елемент в інший або виявляти перетворення; здібність створювати ментальний образ, а потім змінювати його; вміння відтворювати графічно подібну просторову трансформацію тощо. При цьому, здібності до музики (ритм і висота звука) діють так само і в просторовому інтелекті. Вони необхідні людині для орієнтації на місцевості, від кімнати до океану, а також для тривимірного зображення реальних об'єктів.

Наступною гранню просторового інтелекту є подібність, що може існувати між двома різними формами, віддаленими галузями знання.

Аналогічно обробка музичної та лінгвістичної інформації виконується різними центрами, що незалежні один від одного, просторові та лінгвістичні функції, доповнюють один одного.

Тілесно-кінетичний інтелект. Уміле володіння тілом може мати декілька проявів для життя людини. Важливе вміння користуватися руками і пальцями, виконувати точні рухи, для яких необхідна особлива

вправність. Захоплення предмета пальцями у людини набуло високого рівня. Вправний піаніст може виконувати різні дії обома руками одночасно, кожною рукою підтримувати певний ритм, а також користуватися обома руками разом, щоб передати «спілкування між ними». Під час друку на клавіатурі чи стрілянині відіграють роль мілісекунди в русі пальців і долі градуса у напрямку погляду. У танці особливе значення має найменший рух пальців.

Не буде перебільшенням те, що більшість органів тіла (нервової системи), так чи інакше, беруть участь у русі. Різні м'язи, суглоби і сухожилля задіяні при цьому безпосередньо. Наше кінестетичне почуття, що керує роботою цих органів, за необхідністю, привносить певні зміни в операції. Щодо нервової системи, то більшу частину кори головного мозку, а також гіпоталамус і мозочок постачають інформацію у спинний мозок, що відповідає за виконання дій. Рухова ділянка кори головного мозку тісніше пов'язана зі спинним і, безпосередньо, виконує певні м'язові дії.

Для наших цілей необхідно засвоїти більший обсяг накопичення інформації про функціонування тілесно-кінестетичної системи людини. Наприклад, при русі рукою, для того, щоб спіймати предмет, спостерігається взаємодія очей та руки і, при цьому, після кожного окремого руху дозволяють той рух, необхідний в конкретній ситуації. Аналогічно відбувається, коли людина сприймає оточуюче середовище. При відсутності певного потоку сигналів, внаслідок здійснення рухової діяльності, розвиток сприймання не може здійснюватися у нормальному режимі.

Таким чином, багато вільних рухів є проявом внутрішньої взаємодії перцептивних і моторних систем. Разом з тим, деякі з цих систем здійснюються з такою швидкістю, що використати інформацію з цих систем не уявляється можливим. Це спостерігається у випадку, коли людина до автоматизму завчила дію, незалежно від інформації, що подається до сенсорної системи. Така запрограмована, послідовна дія лежить в основі роботи піаніста, машиністки чи спортсмена. Нахил лівої півкулі мозку керує руховою активністю і присутній лише людям.

Таким чином, на основі кінестетичної свідомості з'являється добре розвинений прояв і почуття балансу та відмінний контроль за рухами.

Особистісний інтелект. З. Фрейд і У. Джеймс представляли історичні рухи, різні філософські традиції і програми розвитку психології. З. Фрейд був песимістичний інтелектуал з Європи, вивчав становлення індивідуальної психіки, її протиборство з оточенням людини, боротьбу за незалежність тощо. У. Джеймс багато в чому погоджувався з таким передбаченням З. Фреда. Разом з тим, розумів відмінність в їх світоглядах. У. Джеймс вивчав більш позитивний напрям у психології, менш пов'язаний з біологічними основами поведінки. Поєднувало відомих вчених відношення до свого «Я», тобто, віра в те, що

психологія повинна базуватися на понятті особистості, її розвитку і долі.

З одного боку, виділяється становлення внутрішніх аспектів людини. Головною здібністю є *доступ до знань людиною власних почуттів* – діапазон почуттів та емоцій людини, її вміння розуміти різницю між цими відчуттями, давати їм назви, виражати їх в символічній формі і користуватися ними, як засобом, розуміти і керувати власною поведінкою.

Другий особистісний інтелект спрямований зовні, до інших людей. У цьому випадку основною здібністю виступає *вміння помітити і зрозуміти різницю між оточуючими*, особливо бачити різницю між їх настроями, темпераментом, мотивами та намірами. Простим видом міжособистісного інтелекту є здібність маленької дитини бачити різницю між оточуючими людьми і впізнавати, в якому настрої вони перебувають.

Досконале володіння міжособистісним інтелектом притаманне політичним та релігійним лідерам, зразковим батькам та вчителям, а також людям, які займаються професіями, мета яких допомагати іншим, будь-то лікар, радник тощо.

Таким чином, розглянувши сім видів інтелекту, ми можемо узагальнити отримані знання таким чином: «об'єктивні» види інтелекту – *просторовий, логіко-математичний, тілесно-кінестетичний* – підтверджуються одним видом контролю – це особливості структури та функцій окремих предметів, з якими людина перебуває у контакті; «безоб'єктивні» види інтелекту – це *лінгвістичний та музичний* – не обумовлені матеріальним світом, а залежать від структури певної мови або музики.

Також можемо стверджувати, що існують універсальні характеристики особистісного почуття, але на них впливають культурні аспекти, що залежать від історичних та індивідуальних факторів і залишаємо можливість науковцям віднайти остаточну оцінку для розв'язання цієї проблеми.

Використані літературні джерела

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]: за ред. В. Г. Кременя. – НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.
2. *Єфроїмсон В. П.* Гениальность и генетика / Єфроїмсон В. П. – М.: Русский мир, 1998. – 544 с.
3. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-е, доп. й випр. / С. У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. *Ридецкая О. Г.* Психология одарённости: Учебно-практическое пособие / О. Г. Ридецкая. – М.: Из-во ЕАОИ, 2010. – 375 с.
5. *Семиченко Н.* Образование и интеллект / Н. Семиченко. – К.: Саммит-книга, 2010. – 80 с.
6. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АНП України Ярмаченка М. Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.